

monográfia

Bene János

Nyíregyháza az 1880-as években

Könyvének függelékében az alábbiakat írta Lukács Ödön városáról: „Nyíregyháza lakosai száma az 1880-ik népszámlálás szerint 24.102. Ezek közül magyar: 13.534, német: 389, tót: 8678, oláh: 13, ruthén: 10, horvát-szerb: 6, egyéb hazai nyelvű: 11, külföldi nyelvű: 66, zsidó nyelvű: 1395.

A felekezetek a következőleg vannak képviselve ág. ev. 12.640, r. kath: 4934, g. kath: 2540, ev. ref: 1855, g. keleti: 33, unitárius: 2, mózes vallású: 2097, egyéb felekezetű: 1. Olvasni nem tud 12.830, természetes, hogy ezekbe beszámítandók a hat éven alóli gyermekek is.

Termékeny határa 47.827 holdat számít 1224 négyszögölivel számítva. Határának alkotó részeit képezik a »császár-szállás«, mely a Kállay családtól vásároltatott, »Sima«, »Királyteleke«, »Nagy cserkesz«, »Kis cserkesz«, »Ujtelek«, »Rozsrét«, »Badur«, »Sóskút«, »Mánd teleke« (ma Manda), »Szunyor teleke«, »Király szállás« (így nevezte-tik a nyíregyházi erdő egy része, amely szintén igazolja a könyv elején foglalt azon feltevésemet, hogy e hely valaha királyi birtok volt), »Kis Telek« sat.

Közművelődési és humanisztikus intézménye közül kiemelendők: legujabban 8 osztályra emelt ág. ev. középiskolája, felsőbb polgári leányiskolája, ipariskolája, női ipariskolája, jótékony nőegyletei, árvaháza, beteg ápoldája, fényesen berendezett Casinója, polgári olvasó egylete, dalárdája sat.

A lakosok különösen kiemelkednek nemes és szép fajta lovak tenyésztésében.

Nyolcz darab szőlőskertjében bora bőven terem.

Ország hírű fürdője a »Sóstó«, mely különösen bőr és görvélyes betegségekbe kitűnő hatásúnak bizonyult...¹

Az 1848-as forradalom és szabadságharc vezéregyénisége előtt tisztelgett a város 1882-ben. Szeptember 19-én 16 Orosz utcai polgár beadvánnyal fordult a képviselő testülethez azzal, hogy Kossuth Lajos születésének 80. évfordulója tiszteletére a város az akkor csatornázott és szépen kikövezett Orosz utcát, Kossuth utcának nevezze el. Az október 3-án tartott képviselőtestületi ülés a javaslatot „... kész örömmel teljesítendőnek határozza, ez úttal megbizza a tanácsot az iránt, hogy ezen utcára az általa megjelelt helyeken a „Kossuth utcza” jelvények kitétele iránt intézkedjék.”²

A háromévenkénti választások ideje eljövén, a képviselőtestület választott tagjainak felét újraválasztották. Az 1879. évi választástól eltérően visszatértek a régi

1. Lukács, 1886. 363–364.

2. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL) V. B. 186. 225. dob. K.8371/1882.

beosztásra, a várost hat választókerületre osztva úgy, hogy az első négy kerületben 9-9, az ötödik és hatodik kerületekben pedig 7-7 tagot, s mellettük még 12 póttagot is választottak. Nem volt igazán nagy az érdeklődés, hiszen nem hivatali választás, csak időszaki történt, ezért az I. kerületben a 600 választóból mindössze 89 voksolt, a II.-ban 559-ből 134, a III.-ban 600-ból 178, a negyedikben 592-ből 113, az ötödik kerületben 371-ből 68, míg a hatodik kerületben a 369 választópolgárból 74 élt szavazati jogával.³

Három év múlva, 1885. június 18-19-én Zoltán János alispán elnökletével történt meg a tisztújítás, melyen ismét egyhangúlag Krasznay Gábort választották meg polgármesterré. A két nap alatt azután a többi tisztség is sorra gazdát talált: rendőr főkapitány Kerekréti Miklós, első tanácsos mint helyettes polgármester Bencs László, első árvaszéki ülnök mint helyettes árvaszéki elnök Sáry Pál, főjegyző Májerszky Béla, tisztí ügyész dr. Meskó László, adóügyi tanácsos Eördegh Károly, második árvaszéki ülnök Bogár Lajos, második tanácsnok Básthy Barna, főszámvevő Déry Károly, házi pénztárnok Kovács Ferenc, adópénztárnok Krajnyák György, közgyám mint árvapénztárnok Zajác Zózsef, mérnök Horváth Gyula, főorvos dr. Meskó Pál, orvos dr. Trajtler Soma, alkapitány ifj. Maurer Károly, községi bíró Moesz Béla, levéltárnok Gaal Ede, és a többiek, a házi pénztári ellenőr, adószámvevő és birtoknyilvántartó, árvapénztári ellenőr és könyvelő, adópénztári ellenőr, közigazgatási gyakornok, számtiszt, első és második adótiszt, közigazgatási és árvapénztári iktató, közigazgatási és árvapénztári kiadó, útibiztos, kertgazda és erdőfelügyelő, első írnok és azután még hét írnok.

Az önkormányzati választások mellett azután ott volt az országos politika, hiszen Nyíregyháza önálló választókerülettel bírt, képviselője az 1880-as évek elején továbbra is a nagy tekintélynek örvendő függetlenségi párti Vidliczkay József, akit 1881-ben is ellenszavazat nélkül választottak országgyűlési képviselővé. Az 1884-es választások idején, a tiszaezslári per kavarta vihar miatt elkedvetlenedett Vidliczkay a jelöltségtől visszalépett, s a helyi függetlenségi pártiak nagy hirtelenjében Somogyi Gyulát indították helyette, s nem is eredménytelenül. Somogyi Gyula (1845–1935), nyíregyházi születésű, jogot végzett férfi, előbb alügyész a törvényszéken, majd 1875-től ő az első királyi közjegyző a városban, ugyanattól az évtől tagja képviselőtestületnek, és a pénzügyi bizottságnak. (1875-ben szervezték meg a közjegyzőségeket, április 12-én nevezték ki Somogyi Gyulát királyi közjegyzőnek.)

Az 1884-es választási harcban ellenfele Szalay Károly (1833–1906) kaposvári ügyvéd, lapszerkesztő, aki antiszemita programmal indult, és aki az eszlári perben özvegy Solymosiné képviselőjében mint vádló vett részt. Az 1884. június 15-i választáson Somogyi dupla annyi szavazatot szerzett, mint Szalay. Győzelmétől függetlenül, mint ahogy azt hangoztatta is, nem kívánt a politikában részt venni, s 1884 októberében lemondott mandátumáról. Egész életében a város fejlődésének, közéletének élesztője, motorja volt. Fiatalon lett tagja az induló Takarékpénztár Egyesület választmányának, majd a felügyelő bizottságának, később igazgatóságának. 1891-től elnök-igazgató. 1892-ben az ő indítványára tisztviselői nyugdíjalapot teremtett a város 20 éven át évente 2000 forint letételével.

1893-ban színházépítő részvénytársaságot szervezett. A függetlenségi és 48-as párt rendíthetetlen élharcosa, hosszabb ideig elnöke, de tagja a szabadkőművesek debreceni Haladás páholyának is. Harcolt az evangélikus gimnázium teljessé tételéért, a megyeszékhely Nyíregyházára kerüléséért, a villanyvilágításért, a vasúti

3. SzSzBMÖL. V. B.161. jkv. 1882. febr. 7. K. 936., 937., 938., 944., 945., 951/1882.

szárnyvonalakért. A közjegyzőség átengedése után sem nyugszik, 89 éves korában ügyvédi irodát nyitott, naponta bejárt a törvényszékre. 90 éves korában halt meg. Sip utcai lakásából temették, Bencs Kálmán polgármester a Városháza előtt megállította a gyászmenetet, hogy a város háláját lerója előtte.

Somogyi Gyula megválasztása, majd lemondása után a helybeli függetlenségi és 48-as párt tanácstalan vezetősége egy olyan 48-as nevet keresett, akit az evangélikusok is elfogadnak. Így esett a választás Péchy Tamás (1829–1887) honvéd őrnagyra, akit Világos után az osztrák seregbe besoroztak, ahonnan 1853-ban szabadult. 1868-tól képviselő, élete végén a képviselőház elnöke. Őt nem, de fiát, Péchy Gábort (1858–1888) sikerült megnyerni. Péchy Gábor jogvégzett késmárki földbirtokos volt, annyi szépséghibával, hogy szabadelvű-kormánypárti nézeteket vallott. A helybeli függetlenségek jelöltje Lukács Ödön (1843–1896) református esperes-lelkész, az antiszemita pedig a bohém természetű Hudák Károly (1854–1919) helybeli ügyvéd. A 1884. november 10-iki, majd a november 20-iki második fordulóban Péchy Gábor nyerte el a mandátumot. Ő volt a város első szabadelvű képviselője, de nem volt igazán aktív a Tisztelt Házban, s a ciklus végén a helybeliek ismét Vidliczkay Józsefet jelölték.

1887-ben ugyanis a kormány az igazságügyi minisztert, Fabinyi Teofilt (1822–1908) tervezte Nyíregyházára képviselőnek. A helyi függetlenségek természetesen csakis Vidliczkayban látták a sikeres ellenfelet. 1887. június 17-én az akkor már 69 éves Vidliczkay szoros mezőnyben, 591–518 arányban győzött. Ekkortól lett öt éves az országgyűlési ciklus, a mandátum. Ezt az időt azonban Vidliczkay József már nem tudta kitölteni, 1890. augusztus 21-én elhunyt. Nevezetes beszédként emlegették az 1882. május 23-án a bosnyák kérdés ügyében elmondott felszólalását, ahol a bosnyákok mellett állt ki, s ezzel nagy rokonszenvet váltott ki. Katolikusként vívta ki az evangélikus város elismerését a megyeszékhely áthelyezése körüli vitákban mutatott tapintatával, s azzal is, hogy gróf Széchenyi István elhunytá után ő tartott róla megemlékezést a Kaszinóban, ő, aki testestől-lelkestől Kossuth hívó volt.⁴

Az 1880-as évek elején vette át a város a településen átvezető utak fenntartását, rendben tartását a vármegyétől. Ez azt jelentette, hogy a város nyugati végétől, Tokaji utcán lévő kórháztól a Kállói utca keleti végéig, valamint a vasúthoz vezető útról kellett gondoskodni. Az utcák karbantartására szolgált a kövezetvám, melyet a kereskedelemügyi miniszter engedélyezett kivetni 1883 januárjától. A fenntartáshoz szükséges összeget az 1882. június 16-i közgyűlés a vámsorompók felállításával kívánta előteremteni, mely azt jelentette, hogy minden, a városba betérő egyes fogat 4 krajcárt, kettős fogat hatot, hármas fogat nyolcat, a négyes fogat 10 krajcárt fizetett, s díjat kellett fizetni minden egyes hajtó marha után 2 krajcárt, minden egyes kisebb hajtó marha, juh, borjú, sertés, csikó után pedig 1 krajcárt. A képviselő testület a vám alól felmentette a királyi udvar főhercegeit, a külhatalmasságok követeinek fogatait, háttas lovait, a katonai szolgálati fogatokat és háttaslovakat s az azokat szállító fogatokat, valamint a magyar királyi postakocsikat, egyházi, iskolai, közszolgálati fogatokat, fuvarokat és a toloncokat vivő kocsikat. Nem fizettek vámot az állami, megyei, községi országos utakhoz anyagot szállító fogatok, szolgálatra, szemlére berendelt állami tulajdonú lovak sem. Felmentést kérvényezhettek vármegyei és városi tisztviselők és családjuk saját személyes használatú fogatai után, a lelkészek és néptanítók ugyanúgy. 1884.

4. Margócsy, 1995. 205–227.

december 1-től működtek a vámsorompók, amik az 50 éves engedély lejárta után 1934-35-ben szűntek meg, a megye viszont az úgynevezett megyei utak létesítéséért kiméretlenül behajtott a városon 20 000 forintot. A vámok beszedésére 12 vámsorompót jelölt ki a közgyűlés, mégpedig a Tokaji úton az ungvári vasút átjárójánál, a Kótaji úton az Újszőlők sarkánál, a Kemecsei úton a temető északnyugati sarkánál, a Pazonyi úton Kovács Mihály földjénél, az Orosi úton a Jäger-féle olajútó malomnál, a Kállói úton az örökös földéknél, a Debreceni úton a mintakertnél, a Simai úton a brodi hídnál, a vasúthoz vezető úton lévő Huszár korcsmánál, a Szentmihályi úton a kőhídnál s végül a Sóstóra vezető úton a városi majornál, a vasúthoz vezető út folytatásán a dohánybeváltó hivatal észak-nyugati sarkán.⁵ A sorompók mellé kis vámházakat építettek. A vámházban lakott a vámos családjával együtt, egész nap szedte a kövezetvámot, kiadta a vámcédulákat, a beszedett pénzt pedig beszolgáltatta a város kasszájába. Este aztán lehúzta és lelakatolta a sorompót, meggyújtotta és a sorompó közepére akasztotta a lámpát. Aki éjszaka akart ki- vagy bejutni, az felkelte a vámost, hogy nyissa ki a sorompót, valami kis borraivalóért. Erre az állandó készenlétet követelő, pihenőnapot nem ismerő, eléggé lenézett foglalkozásra a kis fizetésért általában a kapát-kaszát nem bíró, gyöngé szervezetű emberek vállalkoztak. A vámházaktól a Kossuth térre vezető főutakat a város idővel kiköveztette, szabályoztatta, szélesítette, karbantartotta, víztelenítette, söpörtette és esténként kivilágította.⁶

A város igyekezett egyéb közterületeit is rendbe hozni, az 1881. június 17-i közgyűlésen döntöttek a Róka zugbeli egészségtelen, bűdös, posványos úgynevezett Sivák tó lecsapolásáról, melynek terveit Horváth Gyula városi mérnök készítette el. A 420 méter csatorna kivitelezésére Guttmann Sámuel, Führer Zsigmond, May Adolf, Melhause János építőmesterek adtak be pályázatot. Közülük Guttmann Sámuel bodrogkeresztúri kőből épített és téglával boltozott csatornát akart építeni. A képviselőtestület el is fogadta a drágább, de időállóbb ajánlati tervet és a 4816 forint 33 krajcáros költségvetést, de a munkát később mégis Führer Zsigmond kapta, mivel ő több biztosítékot tudott nyújtani egy ilyen nagyságrendű munka elvégzésére.⁷

1882 nyarán az akkor még Orosznak nevezett utca és a Selyem utca torkolatának kövezési és csatornázási munkáit mintegy 20 000 forintos költséggel megint Guttmann Sámuel kapta, de a másik vállalkozó, Reichmann Ármin vállalta, hogy még abban az évben végez a munkálatokkal, s így a kivitelezést reá bízták.⁸

Az utcák mellett tovább folyt a járdák kikövezése is, 1889-ben a Szarvas, Szentmihályi, Egyház, Kossuth, Pazonyi, Tokaji és Serház utcákon, valamint az Orosi és Nagykállói utcát összekötő közön a gyalogjárdák elkészítését Führer Zsigmondra, a Szentmihályi és Vendég utcák kikövezését pedig Reichmann Árminra bízta a képviselőtestület.⁹

1884-ben Bencs László tanácsnok javaslatára a Cúgoskertből kialakította a város Népkertet. A vasúti forgalom háttérbe szorította a forspontos (előfogatos) utazást, a fogatok álláshelyére került a Népkert, a botanikai ritkaságokkal is gyarapított 3-4 holdnyi terület. Akkor még a vasúthoz vezető úton a mai Bessenyei szobortól kifelé faraktárak álltak, malmok foglalták el a telkeket, a Népkert végén

5. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1882. jún. 16. K. 4969/1882., illetve: Margócsy, 1986. 95–99.

6. Marssó, 1986. 315–319.

7. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1881. jún. 17. K. 5656/1881.

8. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1882. júl. 14. ill., júl. 18. K. 5930., 5993., 6020/1882.

9. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1889. ápr. 2. 1887., 2222/1889.

a vasúti állomással szemben a polgári vendéglő, a Széchenyi utcai oldalon pedig a Vig Huszár vendéglő épülete feküdt.

1881-ben nyitotta meg Rózsakerti József a Pazonyi utca elején az Európa szállót, emiatt a nagyvendéglő bérlője Brenner Mihály kérte a vendéglője bérleti díjának csökkentését a konkurencia miatt, de ehhez a közgyűlés nem járult hozzá.¹⁰

A város gyarapodása, a lakosság és az épületek számának növekedése, új iparok, mesterségek megjelenésével a település tűzbiztonságának ügye az 1880-as évek elején újra nagy fontosságot kapott, főleg azután, hogy 1881-ben két nagy tűz is pusztított, s az egyik emberéletet is követelt. Ekkor határozott úgy a város, hogy szervezett tűzoltóságot létesít. 1882. február 26-án Kerekréthy (Kerekréti) Miklós városi rendőrfőkapitány vezetésével 28 tagú előkészítő bizottság alakult a szervezésre és az alapszabály kidolgozására. Az akkori helyi sajtó, a Nyírvidék is beszámolt erről, megjegyezve, hogy a helybeli polgárságban nem keltett igazán nagy lelkesedést a tűzoltóság ügye, mert azt gondolták, hogy az csak újabb költségeket jelent. A bizottság előbb 1883. augusztus 29-én, majd Krasznay Gábor polgármester szeptember 10-én felhívást bocsátott ki az önkéntes tűzoltó egyesület megalakítására: „... A tanács ez úttal áthatva a hazaszeretetet nyilvánuló lelkes ügybuzgóságtól, s a város érdekei eránti ez irányban is köteles kezdeményezés hivatalos feladatától, ez idő szerint már nem bocsátkozhatik, azon fájdalom nagyon közönyös s az önkéntes tűzoltó egyesület megalakulását már ismételve megakasztó s itt ott nyilvánuló ellenvetések és nehézmények bírálgatásába és czáfolásába, hanem egyszerűen és újból felhívja az ügynek minden buzgó barátját s városi polgárát miszerint félretelve a közérdek eránti közönyt és hidegséget, a városi főkapitány által már ismételten megkísérelt ezen önkéntes tűzoltó egyesület megalakulását tetteges párt fogásával és részvételével lehetővé tenni s előmozdítani igyekezzék...”¹¹ Az 1883. szeptember 23-án a Városházán megtartott nagy értekezleten azután a jelenlévők kimondták a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület megalakulását, melyet az október 12-i közgyűlés határozattá emelt. Az egyesület létrejött ugyan, de tényleges működését anyagi erők híján nem kezdte el. Ekkor ismét Kerekréthy Miklós indítványára a város 2000 forintos készpénzzel, a Széchenyi fecskendő és 860 forint értékű egyéb tűzoltó szereinek átadásával az egyesület alapítója lett. Kerekréthy főkapitány azután a város vagyonosabb polgárait is meggyőzte, hogy az alapítók közé belépjenek, s közben arról sem feledkezett meg, hogy az első működő egyesületi tagokat is összetoborozza.¹²

Mindezek után 1884. március 9-én a szintén Kerekréthy Miklós elnöklete alatt tartott alakuló közgyűlésen mondták ki ténylegesen a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület működését 126 alapító, 16 pártoló és 66 működő taggal. A városnak akkor 24.102 lakosa és 3215 lakóháza volt. Azon az ülésen mutatta be az egyesület szervező bizottság nevében Okolicsányi Géza titkár az alapszabály-tervezetet is. A 38 paragrafusból álló tervezet első pontja a pontos nevet határozta meg: Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület, melynek hivatalos és vezényleti nyelve magyar, pecsétjén tűzoltó jelvények és a név szerepelt köriratként. Az egyesület célja a tűzoltás Nyíregyházán és esetleg a környéken, valamint a tűzoltók képzése, melynek során a tagok rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban részesülnek, éjjeli őrszolgálatot adnak, a tűznél oltanak és mentenek. A jövedelem az alapító és pártoló tagok befizetéséből, adományokból, hagyományokból, mulasztási bír-

10. SzSzBMÖL. V. B. 181. jkv. 1881. dec. 20. K. 14966/1881.

11. SzSzBMÖL. V. B. 186. 237. dob. K. 8082/1883.

12. Bene, 1999/a. 13–14.

ságokból, gyűjtésből, esetleges jutalmakból és Nyíregyháza város évi adományából tevődött össze. A tűzoltó munkát a működő tagok végzik vízszállító-, szivattyús-, mentő-bontó-, rendfenntartó- és őrosztályokba beosztva. A működő tag 18 életévét betöltött, büntetlen előéletű, legalább két éve a városban lakó, a felvételi vizsgánál e munkára alkalmasnak talált férfi lehetett, alapító tag pedig az, aki legalább 20 forinttal járult az egylet vagyonához. A tiszteletbeli tagokat, mint azt az elnevezés is mutatja, azok közül választották, akik az egylet alapításában, létrehozásában érdemeket szereztek.¹³ Ezen a gyűlésen jelentette be Kerekréthy Miklós, hogy az egyesület vagyona az alapító, pártoló és működő tagok által aláírt és kötelezett összeggel körülbelül 7000 forintot tett ki. „Bekövetkezett tehát a kedvező időpont, amikor az egylet megalakultnak nyilváníthatja magát” – mondotta. A Nyíregyházi ÖTE alapszabályát a belügyminiszter 1884. április 30-án hagyta jóvá.

Ezután történt a tisztviselői kar megválasztása is titkos szavazással, melynek eredményeként elnök: Kovách Gergely királyi járásbíró, alelnök: Kerekréthy Miklós városi rendőrfőkapitány, főparancsnok: Sztárek Ferenc, titkár: Okolicsányi Géza ügyvéd, pénztáros: Korányi Imre gyógyszerész, orvos: dr. Trajtler Soma járási orvos, ügyvéd: dr. Meskó László városi tiszti ügyész lett. A többi, tűzoltó szakképzettséget kívánó tisztségek megválasztását a következő közgyűlésekre napolták el.¹⁴

Sztárek Ferenc (1835–1898) ügyvéd gróf Dessewffy Kálmán uradalmi ügyésze és hitbizományi főtanácsosa, 1891-től Nyíregyháza rendőrfőkapitánya volt.

Az egyesület 1884. április 20-án tartott közgyűlésén elhatározták, hogy a mászók felszerelését saját költségen szerzik be, az állandó őrségi szolgálat teljesítésére és a tűzoltószerkek karbantartására havi 20 forintos bérral és ruhaellátmánnyal két fizetéses tűzoltót is alkalmaznak. Ugyanekkor bízták meg Sztárek Ferencet, hogy lépjen érintkezésbe a várossal az elhelyezést illetően, melyről a városi közgyűlés az 1884. május 30-i ülésén már döntést is hozott. A frissen szervezett tűzoltóság őrtanyáját a Városházán helyezték el. Az udvaron lévő börtönök mellett egyik szobát alakították át őrtanyává, s a szintén ott lévő fa- és cserép-zsindelyszínből lett a szertár. Mellette állították fel a mászó- és tömlőszárító tornyot. Az udvari istállóban 4 városi ló állandóan felszerszámozva a tűzoltóság rendelkezésére állt. Tűz esetén viszont minden városi fogat a tűzoltóságot szolgálta.¹⁵

A kiképzés előrehaladtával 1884. június 16-án és 29-én megtörtént a szakaszok beosztása is, a 16 mászót és a 41 szivattyúst 2-2 szakaszban 8 parancsnok alá rendelték.¹⁶

Az első működő egyesületi tagok névsora:

Sztárek Ferenc	Soltész Elek	Czapkay Géza
Steiniusz Emánuel	Turcsány József	Balázs Vilmos
Oláh Géza	Petrovits István	Henter Antal
Bencs Pál	Stevanyik András	Hibján Lajos
Hankószki István	Csizák Antal	Tester Lajos
Palicz István	ifj. Sexty József	Kerekes Pál
Vitéz Márton	Kitler János	Szücs Gyula
Kálnay Sándor	Karner Kálmán	Flegler János
Nyíri József	Velenczey István	Pivnyik István
Vojtovics Bertalan	Schulhof Pál	Éles Lajos

13. Jósa András Múzeum, Tört. dok. gyűjt. 85.9.1.

14. *Nyírvidék*, 1884. márc. 16. 2.

15. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1884. máj. 30. K. 4221/1884.

16. *Tűzoltó Közlöny*, 1884. júl. 28. 119.

Pivnyik András	Sesztay Pál	Farkas Péter
Soltész Gyula	Eszéki Ödön	Takács Gábor
Majoros János	Klinczko Pál	Andrási Soma
Tamássy Endre	Benedikti Béla	Sztatkievits Román
Péter László	Rottaridesz Sámuel	Seidl Ede
Májerszky Béla	Pozsonyi György	Ripper András
Neubauer János	Heisenkampff Ernő	Orsovszky Gyula
Pivnyik János	Kovács Dániel	ifj. Orbán Károly
Szegedi Miklós	Bogár Lajos	Kuharek Sámuel
Palaticz Béla	Nyárádi Pál	Nagy István
Kovács Lajos	Rottaridesz János	Sarok Gyula
Magyar László	Karner József	

1884. június 29-én töltötték be a parancsnoki tisztségeket is: alparancsnok: Májerszky Béla városi árvaszéki ülnök, később polgármester, I. mászó szakaszparancsnok: Vojtovics Bertalan építőmester, II. mászó szakaszparancsnok: Sesztay Pál bádogos, I. szivattyús szakaszparancsnok: Soltész Gyula, II. szivattyús szakaszparancsnok: Oláh Géza aranyműves, szertáros: Stevanyik András ács, szolgálatvezető: Sexty József városi alszámvevő lettek. Hamarosan az altiszteket is kinevezték: őrparancsnok: Neubauer János, Henter Antal, Flegler János és Balázs Vilmos, szivattyús mesterek: Heisenkampff Ernő, Kovács Dániel és Sztatkievits Román, szivattyúfelügyelő: Czapkay Géza, csővezetők: Tester Lajos, Bencs Pál, Schulhof Pál, segédcsővezetők: Kálnay Sándor, Tamássy Endre, Hibján Lajos, szerelők: Pivnyik András, Farkas Péter és Pivnyik István.¹⁷ A fent említett néhány foglalkozásból is kitűnik, hogy a tűzoltás ügyét leginkább a városi iparosok, kereskedők, hivatalnokok viselték szívükön. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy ők egy tűznél nemcsak a lakóházat, hanem a megélhetést nyújtó műhelyt, boltot is elveszíthették, másrészt állandóan a városban dolgozva, könnyebben mozdulhattak a tüzek oltására, mint az egész dologidőt a tanyabokrokban töltő földműves társaik, akik legfeljebb ha télen költöztek be városi házukba.

A szervezés alatt álló tűzoltóságot 1884. június 1-jén megsejmelte a Kassáról Debrecenbe utazó József főherceg, a magyar királyi honvédség főparancsnoka és az országos tűzoltó szövetség fővédnöke is. A nyíregyházi tűzoltók az összes szerrel és 58 fővel kivonultak a vasútállomásra, élükön Sztárek Ferencsel, akinek néhány nyájas szóval teljes megelégedését fejezte ki a főherceg.¹⁸

Az önkéntes tűzoltók a nyár folyamán megtartott elméleti és gyakorlati kiképzés után 1884. augusztus 16-án kezdték meg a rendszeres éjjeli tűzorszót. A nagyvendéglőben rendezett díszvacsera után az első szolgálatot a szakaszparancsnokok, a szolgálatvezető és a szertáros adták a kiképzést addig vezető Breuer Szilárd budapesti önkéntes tűzoltó szakaszparancsnok őrparancsnoksága alatt.

Augusztus 21-én díszgyakorlaton bizonyították önálló működési képességüket, másnap éjjel pedig már „éles” helyzetben kellett számot adni a felkészültségükről. Este 9 órakor tűz ütött ki Groák Zsigmondné Szarvas utcai portáján. A tűzoltóság derekasan viselte magát, az új tűzoltó szerek is kiválóan működtek, s másfél óras kemény munkával megakadályozták a tűz tovaterjedését, de az udvari melléképületek, az istálló, a gabonával teli terményraktár a lángok martaléka lett. Büntetendő hanvagságot követtek el ezen az estén a toronyőrök, akik a tűz kiütése után csak

17. Bogár, 1914. 17–18.

18. *Nyírvidek*, 1884. jún. 8. 2.

egy fél óra múlva verték félre a harangokat. Ez az eset is figyelmeztet arra – írta a Nyírvidék –, hogy minél előbb fel kell szerelni a közvetlen telefont az őrtanya és a torony között. A tüzet egyébként – állítólag – a szeretőt fogadó nócseled gondatlansága okozta.¹⁹

1885 decemberére telefonvonallal kötötték össze az őrtanyát és az evangélikus templom tornyát.²⁰ A tűz helyének pontos megjelölésére, a tűzoltók és a lakosság pontosabb tájékoztatására a várost négy tűzkerületre, a kerületeket pedig három-három szakaszra osztották. A középpontban álló evangélikus templomhoz mérve az I. kerület a mai Kótaji és Széchenyi utca közötti negyed, a II. a Széchenyi, Szarvas és Debreceni utcák közötti negyed, a III. innen a Bujtosig, míg a IV. kerület a Bujtostól a Kótaji utcáig tartó negyed foglalta magába.

1887. augusztus 18–22. között az országos tűzoltó szövetség Fiumében tartotta VIII. kongresszusát, melyen a népes küldöttségben 16 tűzoltó képviselte a nyíregyháziakat, akik Lukács Ödön díszbe kötött várostörténeti könyvét és a város tűzkerületeit ábrázoló ugyancsak díszes kötésben elhelyezett térképével lepték meg Fiume városát. A szép ajándékért később Ciotta polgármester levélben mondott köszönetet.²¹

1888. november 7-én este 6 óra után ismeretlen okok miatt kigyulladt a nagyvendéglő, mely a mai Hősök terén, nagyjából a mai Vármegyeháza és a Hősök Szobra helyén állt. A csaknem viharszerű szélben derekasan dolgoztak az önkéntes tűzoltók: „... az égő épület éjszakai végében összehalmozva volt nagyobb mennyiségű szesznek felrobbanástól megoltalmazása, a tűznek sikeres elfojtása és a nagy szél által záporként hullatott tűz eső ellen a város déli részének meggyulladás és leégestől megvédése, a legnagyobb buzgalom, kitartás és önfeláldozással működött városi és önkéntes tűzoltóságnak köszönhető.” A városi képviselőtestületi ülés e köszönő szavak után a jegyzőkönyvben is elismerte és megörökítette a tűzoltók helytállását, majd bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogy mi legyen a leégett épület sorsa, hiszen sem a tanács, sem az építkezési szakosztály már nem javasolta annak felújítását, hanem csak a bontást.²² Mint tudjuk, az épület sorsa végül is az lett, hiszen nemsokára felépült a Korona Szálló, a romok helyén pedig a Megyeháza telkét alakították ki.

A Nyíregyházi ÖTE első jubileumát, az öt éves fennállást, 1889. szeptember 1-jén ünnepelte meg egész napos, gazdag programmal. A tagság reggel 9 órára gyűlt össze az őrtanyán, majd fél tíztől a római katolikus templomban hálaadó istentiszteleten vettek részt. A színponton (ma a Szabadság téren az APEH székháza áll a helyén) történt díszkivonulás után Szegedy Miklós segédtsízt felolvasta az egyesület öt éves történetét. Ezt követően 38 tűzoltót tüntettek ki az V. éves szolgálati éremmel, majd Soltész Gyula és Henter Antal mint legidősebb szakaszparancsnokok adták át Sztárek Ferencnek azt az olajportrét, amit a tűzoltók készíttettek róla. A délutáni ünnepség díszkivonulással kezdődött, a 66 tűzoltó 14 kettősfogató és 2 egyesfogató szerrel vonult fel. A felvonulás alatt Benczi Gyula zenekara szórakoztatta a mintegy félezernyi nézőközönséget. Visszaérkezésük után a Városháza udvarán dísz-, verseny- és testgyakorlatokat mutattak be a tűzoltók. A versenyekben Antal János, Antal László, Neubauer János, Nagy István, Nyíry József, Farkas Péter, Pivnyik Ferenc, Bencs Pál, Neubauer Antal, Pivnyik András, Maleskovits József, Kurucz

19. *Nyírvidék*, 1884. aug. 24. 3.

20. *SzSzBMÖL*. V. B. 186. 586. dob. III. 440/1914.

21. *Bogár*, 1914. 24.

22. *SzSzBMÖL*. V. B. 181. jkv. 1888. nov. 13. K. 7595/1888.

András, Csizák József és Szatke Sándor értek el helyezéseket. Az ünnepséget a Hárs vendéglőben (Dózsa György utca 11. szám, ma a Hungária Biztosító áll a helyén) diszvacsonya és bankett zárta.²³

Szintén a Hárs vendéglő adott otthont a tűzoltóknak 1890. február 4-én, amikor a 2000. órségüket ünnepelték. A banketten a tűzoltókon kívül nagyszámú vendégsereg is részt vett, akik Sztárek Ferencet és a tűzoltókat éltették.²⁴

1890. december végén immár 70 működő taggal ismét újabb három évre megalakult az egyesület és a következő évben sikerült elérniük, hogy az őrtanyát telefonvonallal kapcsolják össze az év végén átadott nagy lovassági laktanya őrszobájával, valamint a városmajossal, hogy tűz esetén mind a katonai készség azonnal elérhető legyen, mind pedig a városi fogatok haladéktalanul rendelkezésre álljanak.

Ezekben az években tett komoly lépéseket a város a szegényügy rendezésére és a koldulás szabályozására. Az 1884. május 2-án tartott közgyűlésen kimondták, hogy 1885. január 1-jétől a házaknál való koldulást megtiltják, az elszegényedett, elaggott, munkaképtelen koldusokat a szegény- és betegmenházaiban helyezik el, melyet később építenek föl. Az 1880-as évek közepén 87 engedéllyel rendelkező koldus volt a városban.²⁵

Igyekeztek valamiféle mederbe terelni a városi lét velejárójaként megjelent prostitúciót is. Amikor 1881-ben az Orosz utca 541. számú házban lévő bordélyt a tulajdonos Horváth János áttette a Viz utca 264. számú házába, az utcában lakók joggal tiltakoztak, de a tanácsnak más volt a véleménye. Jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a bordélyházak engedélyezését az egész Magyarországon a törvények ugyan nem állapítják meg, „... de nem is tilalmazzák a százados gyakorlat szerint társadalmilag szükségesnek bizonyul...” A kéjhölgyek Nyíregyházán is, úgy mint a nagyobb városokban, több mint 30 éve rendőri felügyelet alatt működnek, s tevékenységüket mint iparüzést jövedelemadóval terhelik. A Viz utcát a tanács és a közgyűlés inkább alkalmasnak tartotta e mesterség űzésére, hiszen az Orosz utca (egy év múlva már Kossuth utca) főutca, a Sóstóra vezet, a szomszéd községeknek országos és nyílt közlekedési útja. A fellebbezőket, akik azt írták, hogy „a tíz parancsolatok egyikének kigunyolására, a fajtalanág dudvájának természetére a város saját emlőin ápoló tisztviselők nyújtanak közrehatást” – a tanács magára nézve tartotta sértőnek és a tiltakozók 10-10 forintos büntetést kaptak, melyet 15 napon belül a városi kórház részére kellett befizetnie Enyingi Lajosnak, Polacsek Józsefnek, Szamuely Antal Jánosnak, Szmolár Péternek, Pokoraczki Jánosnak, Polák Pálnak, Koska Jánosnak, Laczkovszki Pálnak, Gyuris Jánosnak, Biczák Istvánnak, Zomborszki Sámuelnek, Sulyán Jánosnak, Greksza Jánosnak, Augusztinyi Istvánnak, Moroszkai Jánosnak, Hvaszta Pálnak.²⁶ Bordélyház működött a Jeruzsálem, a későbbi Keskeny utcában is. Az évtized végére a város is elkészítette a kéjlegési szabályrendeletét, részletesen körülírva a mesterség űzésének feltételeit, a házakban dolgozók életkorától kezdve, az orvosi vizsgálatukon át mindent.

Az egészségügynél maradván az 1883. november 14-i közgyűlésen indítvány tétetett arra, hogy a városi kórházat közkórházzá kellene alakítani, mert a városi kórház működtetése költséges. A város viszont köteles minden adóforint után 2 krajcárt a megyei kórház fenntartási alapjába befizetni, de ha meglenne a városi

23. *Nyírvidek*: 1889. szept. 1. 3. o. ill. 1889. szept. 8. 3.

24. *Nyírvidek*: 1890. febr. 9. 4.

25. SzSzbMÖL. V.B.186. VIII. 15/1891. K. 4123/1884.

26. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1881. szept. 13. K. 9496/1881.

nyilvános közkórház, ezt az összeget a helybeli gyógyításra lehetne fordítani. A képviselő elvben kimondta a nyilvános kórházzá való alakítás igényét és a közegészségügyi bizottságot bízták meg a teendőikkel. Jó tíz év múlva már a vármegyei kórház működött a városban.

Az egészségügy szempontjából fontosak voltak a város patikái is. A megjelent feldolgozásokból egyértelműen az derül ki, hogy a XIX. század második felében három patika látta el Nyíregyháza lakosságát és orvosait gyógyszerekkel. Az 1873-as gyógyszerügyi vizsgálatok az Arany Sashoz, a Magyar Koronához és a Kígyóhoz nevű patikákat említik a városban.

A legrégebbi az Arany Sashoz címzett patika. Az 1840-es évektől Hönsch Eduárdé, akkor még az úgynevezett Kobilitz házban volt (Az épület ma már nincs meg, helye nagyjából a Hősök terén, a Totózó.) 1853-ban a mai Korona Szálló helyén akkor álló Korona házban megszüntették a korcsmát és az épületben boltokat szándékoztak kialakítani. Hönsch Ede a korcsmarészt kérte a várostól lakás és patika céljára. 12 évre meg is kapta a bérletet, s akkor költözött át patikája a mai Kossuth tér keleti oldalára. Az 1860-as évek közepén a patika már Bertalan (Bart-holomaidesz) Pál nevén szerepelt, valószínűleg ő adta neki az Arany Sas nevet is, s ő adta át a jogot 1866-ban Barcsay Károlynak, aki 1870–1871-ben egy kicsivel északabbra költözött, a Pazonyi utca 1. szám alá, a Ferdlicska házba. 1875 április elején Barcsaytól Tirscher Gyula iglói gyógyszerész, tőle pedig 1878–1879-ben a Szopkó család vette meg a patikajogot. 1899-ben Szopkó Alfréd eggyel odébb, a Pazonyi utcai 3. számú saját házába költöztette a gyógyszerterát, s itt is működött a család tulajdonában az 1950-ben történt államosításig.

A második gyógyszerter a Magyar Koronához címzett patika volt, Benczúr Vilmosé, aki 1847-ben elköltözött Nyíregyházáról és eladta a patikajogot Matthaidesz Gusztávnak, majd 1867. március 18-án a tanácsülés jóváhagyta, hogy Bertalan Rezső okleveles gyógyszerész vehesse meg. Ez a gyógyszerter, Benczúr Gyula szülőháza, a mai Kossuth tér déli sarkán a Metropol üzletház helyén volt. 1873. május 1-én a Magyar Korona gyógyszerterát Bertalan Rezsőtől Bertalan Pál vette meg, két év múlva azonban már Bydeskuthy Bertalané. Berendezéséről 1873-ban azt írták, hogy az régi, de felújított s műremeknek mondható, két személyre berendezett, fiókokkal, polcokkal ellátott nagy, kőrisfából készített kiszolgáló asztallal. A következő tulajdonos 1881 és 1898 között Léderer Ignác, akit, amikor elköltözött, a Nyírvidék 1899. január elsejei száma is búsan emlegetett meg, hiszen az agilis patikus az általa felvirágoztatott Kereskedő Ifjak Egyletének elnökségéről is lemondott. Két évig Szopkó Dezső volt a patikus, aki apjának halála után hazament a Pazonyi utca 3. szám alatti immár saját gyógyszerterába. A Magyar Koronához patika pedig a Török családé lett, a fiú, a Beregszászon patikusodó Török Gyula hazajött, s 1901-től 1911-ig dolgozott itt.

Az időközben patikajogot nyert, s immár a város negyedik gyógyszerterát vezető Márton József 1911-ben elhunyt, s patikáját Török Gyula vásárolta meg. Így lett ő és a fia az alvégi részek patikusa az államosításig, s tovább is. A Benczúr, vagy Matthaidesz házban 1911-től előbb Lányi Dezső egyedül, majd Gonda Mihállyal együtt vezették a gyógyszerterát.

A harmadik patika a piactér környékén volt. Alapítása az 1860-as évekre tehető, Korányi Sebald harmadik fia, Imre alapította, aki azelőtt Hajdúböszörményben volt patikus. A forgalmukat féltő gyógyszerészek tiltakozása ellenére nyílt meg 1868-ban a Kobilitz házban a Kígyóhoz címzett patika, majd a század végén Ko-

rányi csinos és ízléses emeletes házat épített a mai Totózó helyén. Korányi 76 éves koráig, 1906-ig vezette a patikát. Akkor került oda kezelőnek Osgyáni József, aki 1910-től tulajdonosa is a patikának.²⁷

A Városháza előtti teret a közgyűlés szinte évtizedenként kiosztotta a heti vásárokon a piacolók között. 1886. szeptember 29-ével szintén új rendelkezés lépett életbe, mely szerint a csizmadiák áruló helye a Gredig-féle Beltéri emeletes ház északi sarkától a kőút nyugati oldalán a Tokaji utcán kifelé a Sir Ignác, akkor már dr. Jósa-féle házig húzódó terület 1 ½ öl²⁸ hosszú és 1 öl széles sátrakkal. A gyolcsosok vagy csipkések sátrai pedig a volt edénypiac északkeleti végén a Burger- és Baruch-féle házakkal szemben háromszög alakban voltak felállítva. A csizmadiák mögött árultak a lakatosok. A szabómesterek egymással szemben két sorban a törvényszéki börtönök és a kikövezett országút közötti Beltéren árulhattak 3 x 3 méteres sátrokban. A szűrszabók a szabók mögött helyezkedtek el 2 öl hosszú és 4 öl széles sátrokban. A kékfestők a szűrszabók mellett árulhattak 2 x 2 öles sátrokban. A kalaposok a Nagyorosi utca torkolatában lévő sétatér előtti kőútnak nyugati oldalán északról délre két sorban 2 x 1 öles sátrokban pakolhattak ki. A bádgosok, gubások és az ócskások a Nagyorosi utcán a sétatér észak-nyugati szegletétől kezdve egy sorban egymás után helyezkedtek el 2 öl hosszú és 1 öl széles sátrokban. A cserépedény árusok a református templom előtti tér északi oldalán a Fazekas-féle ház mellett helyezkedtek el. A faedény árusok, bognárok és minden faárut készítő, a szalmapiacon a Lipták-féle csendőr laktanya szegletétől dél felé egy sorban árultak. A szekereket és talyigákat áruló kerékgyártók a Búza piacon a Kéri Horváth- és Lentovorszki-féle házak előtt helyezkedtek el. A szücsök a római katolikus mellett régi helyükön maradtak. A halpiacot a Selyem utcára a Janovicz-féle házzal szemben lévő nyugati oldalra helyezték át. A többi árut a régi helyén hagyták meg. „... Általában az összes piacokra nézve szigorúan meghagyatik, hogy a sátrak a kapitány és tiszt mérnök együttes megállapodása szerint szabályozandók, kimérendők, s a piacok új berendezése az életbe léptetés napján a rendőrség szigorú felügyelete alá helyeztetik...” A bérkocsik, talyigák, fuvarosok helye a városi nagyvendéglő déli oldalán a főbejárati kaputól kezdődően érkezési sorrendben álltak a járda mellett, szükség esetén a Vendég utcába is befordulhattak. A személyszállításra alkalmas ruganyos talyigák egyik fele a nagyvendéglő mellett, a másik fele a Szarvas korcsma előtti téren áll, a két csoport kéthetente vagy havonta helyet cserélt, a közönséges talyigák egyik fele a Búza téren, a másik fele megosztva a nagyvendéglő és a Szarvas korcsma előtt állt. A fuvaros szekereket a Búza piacon kellett megállítani. „... Ami a piczok és utczákon a szekerekkeli ez idő szerint divatozó szabad etetést illeti, ez jövőre betiltatik, s 20 forintig terjedhető bírság terhe alatt a rendőrség ellenőrzésére bizatik...” Megálló és kifogó helyül a Nagykállói utcában a Sas korcsma előtti teret, a Kossuth utca végén a Majorkert előtti területet, a Pazonyi utcában a Morgó korcsma előtti területet, a Szarvas utcától a vasúthoz vezető úton a volt városi adóhivatal épülete mögötti Széna piac déli oldala, a Debreceni utcában pedig a Guba korcsma előtti teret jelölte ki a képviselő, kimondva azt is, hogy szeptember 29-től, ami éppen szerdára, hetivásár napjára esett, sem a városiaknak, sem a vidékről érkezetteknek a belterületen a lovakat kifogni, vagy az előfogatokkal hosszabb ideig megállni nem szabad.²⁹

27. Margócsy, 1987. 299-308., ill. Fazekas, 1989. 329-342.

28. Az öl hosszmérték: 189 cm

29. SzSzBMÖL. V.B.181. K. 4843/1886.

Az 1850-es évek elején három svájci cukrász: Gredig Jeremiás, Tester Antal és Hosig Ferenc telepedtek meg Nyíregyházán, s amikor 1851. október 23-án itt járt Albrecht főherceg, a díszbédre Gredig Jeremiás és Tester cukrászok szállították az édességet. A tanács 1864. április 2-án engedélyezte Gredig Jeremiásnak és Tester Antalnak, hogy a Városháza melletti, fent említett házukat emeletesre építsék át. A munka 1866-ban zajlott, majd a földszinten megnyílt a cukrászda és a kávéház. Hosig Ferenc 1879 januárjában, Gredig Jeremiás 1900. április 8-án, Tester Antal pedig 1903-ban elhunyt. Gredig Jeremiás tehetős polgára volt a városnak, 1896-ban a tizedik legtöbb adót fizető, tagja a képviselőtestületnek és a megyei törvényhatósági bizottságnak. A legfiatalabb örökös, Tester Lajos 1908-ban eladta a cukrászdát Hohe Vilmosnak, aki azt az I. világháború idején a forgalom pangása miatt azt bezárta.³⁰

Az 1880-as évek közepén a városban állomásozó kassai 5. honvéd huszárezred II. osztályának katonáit ismét a polgársághoz kellett elszállásolni, mert 1885. május 13-án a padláson tárolt széna és szalma tüzet fogott és a kaszárnya leégett. A város azonnal hozzákezdett a felújításhoz 1885 szeptemberében Bauer Antal helyi építész 29 052 forintért vállalta fel a munkát. Év végére mind a legénység, mid a lovak bevonulhattak a városból, de a teljes építkezés csak a következő év végére készült el, s azt 1886. november 23–26. között vette át a városi hivatalnokokból és a huszárok képviselőiből álló vegyes bizottság. 1887 tavaszán megtörtént a laktanya osztályba sorolása is, nem felelt meg ugyan a tökéletes laktanya feltételeinek, de csapatok elhelyezésére alkalmas volt, így a fióklaktanya kategóriába sorolták, s azért a kincstár évi 2213 forint bért fizetett a városnak. Alig készült el a kaszárnya, amikor már a bővítésről kellett gondolkodni, mert a huszárosztályokhoz 1889 elejével egy-egy századot még hozzászerveztek. Az 1888. december 28-i közgyűlés már tudomásul vette, hogy megérkezett az 5. honvéd huszárezred ide vezényelt 3. százada, meg az ezred altiszti iskolája is, akik a december 15. óta részint a Szentmihályi úti laktanyában, később a Bundi korcsma istállójában, melyet 900 forintért alakítottatott át a város, részint magánházaknál voltak elszállásolva.

A város úgy oldotta meg a bővítést, hogy a laktanya szomszédságában álló 3254 négyzetméteres telket a tulajdonos Farkas Mórtól kisajátította, majd Horváth Gyula városi mérnök elkészítette a terveket és a költségvetést, Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály pedig 41 000 forintért elvállalták a kivitelezést. Az építkezés 1890. november elejére lett készen, s az immár 3 huszárszázad befogadására alkalmas fióklaktanyáért azután évi 3949 forint bért fizetett a katonai kincstár. Pár évvel később a laktanyától nem messze egy fedeles lovardát is épített a város a honvéd huszároknak.³¹

A honvéd laktanyában folyó építkezésekkel párhuzamosan az évtized közepétől lassan kimozdult a holtpontról a nagylaktanya ügye is, főleg azután, hogy a közös hadügyminisztérium megunva a sok huzavonát, a 14. huszárezred számára Sátoraljaújhelyt jelölte ki helyőrségül. Erre aztán felbolydult a város. Mind a képviselőtestületei ülések, mind a helyi sajtó állandó témája lett a kaszárnyaépítés. Érvek és ellenérvek hangzottak el. Az egyik oldal azt bizonygatta, hogy a huszárezred legénysége és 35-40 tisztjének évi illetménye, fizetése 300.000 forint, amit jórészt itt fog elkölteni, azon felül a legénység ételmezése, a lovak szénával, szalmával, zabbal való ellátása, mindezen felül még a vagyonos tisztikar költsége megközelíti az

30. Oberländer, 1987. 309–319.

27. Bene, 1991. 8–11.

31.

évi egymillió forintot, nagyjából annyit, amennyibe a kaszárnya kerülne. Tehát az építkezéssel nem vállal nagy kockázatot a város. Ezekkel az érvekkel szemben az ellentábor a közerkölcsök várható romlásával érvelt.

1883. szeptember 20–24-én civilekből és katonákból álló vegyes bizottság tárgyalta Nyíregyházán a teljes lovasezredet, pótkeretet és dandártiszti iskolát magába foglaló laktanyatelepről. Néhány dologban sikerült egyezsége jutni, nevezetesen, hogy az épületek homlokzata kelet felé nézzen, két nagyobb és egy kisebb fedeles lovarda épüljön, s a bér körülbelül 40 000 forint legyen évente.³²

A képviselőlet végül is úgy döntött, hogy záros határidőn belül megépíti a laktanyát, s azt legkésőbb 1891. december 31-ig a katonai kincstárnak használatba átadja. 1887 novemberében, mint a legutányosabban vállalkozóval, s a laktanyatervezésben nagy gyakorlattal bíró személlyel, Soukup Adolffal, Kassa főmérnökével kötötték meg a szerződést a tervek elkészítésére. Tiszteletdíját közösen 3500 forintban állapították meg.

A laktanyaépítő bizottság 1888. május 1-jétől kilenc napon át vizsgálta Soukup Adolf terveit, s azokat alkalmasnak találták, a felvett jegyzőkönyvet pedig május 18-án mutatták be a képviselőtestületnek. Kezdődhetett az építkezés. A versenytárgyalási hirdetmény 1889. május 11-én jelent meg, tárgyát képezte „... mintegy 905 ezer forintra előirányzott lovassági laktanya és csapatkórház.” A versenytárgyalást 1889. június 12-én tartották meg a Városházán, melyre hét vállalkozó jelentkezett, közülük a legelőnyösebben ajánlkozó szegedi Jiraszek Nándor és Krausz Lipót vállalkozók kapták a megbízást.³³

Ezek után a szükséges összeget kellett előteremteni. Dr. Meskó László tiszti ügyész és Somogyi Gyula budapesti tárgyalásinak eredményeként a város végül is a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól vett fel 50 évre 5,40 százalékos kamat mellett 887 625 forintot.

A kivitelezési szerződéseket 1889. november 21-én kötötte meg a vállalkozókkal a város, majd a vállalkozók munkához is láttak. Még 1889 őszén elvégezték a legszükségesebb földmunkákat, felépítettek egy pavilont az építési iroda részére, s egész télen hordták az építési anyagot. Az építési napló tanúsága szerint 1890. március 27-én kezdte meg a laktanya építését 2 főpallér, 96 kőműves, 51 férfi és 50 női segédmunkás. Egész évben átlagban 200 kőműves és 10–100 férfi és női segédmunkás dolgozott naponta az építkezésen. Alig telt el két év és elkészült a 39 kisebb-nagyobb épület, a 30 holdas területet övező téglakerítés és a Tokaji úton az ezred kórháza. A város laktanyaépítési bizottsága 1891. október 19-én és 20-án vette át a kaszárnyatelepet a kivitelezőtől, aki az épületekre 2 év garanciát vállalt, így a végleges átvétel 1893. július 21-én történt meg.

Ez a kaszárnya az akkori idők legmodernebb igényeinek megfelelően épült, s az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legkorszerűbb, pavilonrendszerű lovassági laktanyája lett, amit a város tartott fenn a katonai kincstár által fizetett évi 44.385 forint bérleti díj fejében.

„... A beépített terület egy hosszas négyszöget képez, a melynek kidomborodó elővonalában a két kis kapuépület az őrség, a felügyeleti tiszti szoba és a pénztári helyiség befogadására, és 8 tiszti lakást magába foglaló két emeletes főtiszti laképület van elhelyezve, a melyekkel csinos vasrácsos kerítéssel összekötve a két oldalon a monumentális arányokban épült két nagy fedett lovarda képezik a főarczvonalat, a melynek közepén a szép kivitelű homlokzatán Nyíregyháza város

32. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1883. okt. 12. K. 9341/1883.

33. SzSzbMÖL. V.B.192. 12. dob.

czímerével díszített törzsepület emelkedik ki, a mely az ezredparancsnokság, a segédtishti, kezelési és egyéb hivatalos helyiségeket, továbbá az egyéves önkéntesek tantermét és a tiszti felolvasási és kaszinó helyiségeket foglalja magában...”

A téglalapon belül egyenlően felosztva áll a két egyemeletes altiszti lakóépület (egyenként 10 altisztnak való lakással), és hat szintén egyemeletes legénységi épület egy-egy huszárszázad, azaz körülbelül 150 ember részére. Ezekben az épületekben 8 tágas és világos szobában helyezték el a legénységet, szobánként egy altisztet és 17 huszárt. Ezen kívül helyet kapott az épületben a századraktár, a mesteremberek műhelye, s a többi altiszt szobája. A téglalap külső vonalán állt a tiszti lovak istállója, és 12 nagy istálló egy-egy félszázadnyi ló részére, 78-78 loállással. Az istállóépületek közepén helyezték el a nyereg- és zabkamrákat, azok padlásán pedig a szénatárolót alakították ki. Az istállók sora mindkét oldalon egy-egy kovácsműhellyel záródott. A téglalap hátsó oldalát a zuhany- és mosóépület és a harmadik fedeles lovarda foglalta el. A háttérben állt még a fogdaépület, a markotányos épület, mely magába foglalta a legénységi konyhákat, az étkezőt, az altiszti ivószobát, s ebben az épületben tartották rossz időben a legénységi torna- és vívógyakorlatokat is. Hátul állt még az ezredraktár, a szekérszín, a gyanús és beteg lovak istállója.

Harminckét kút látta el a kaszárnyát friss vízzel. A trágya eltávolítására kisvasút szolgált, amely a telep mindkét oldalán az istállók előtt futott, s bányacsilléken tölték a huszárok a trágyát a telepen kívüli trágyagödörökbe. Ezen kívül a századok részére egy-egy nyitott lovardát is elkerítették a kaszárnya előtti területen, s a városon kívül pedig kimérték számukra 312 hold területet gyakorlótérnek és lőtérnek.³⁴

Ebbe az új kaszárnyába vonult be 1891. november 1-én ünnepélyes keretek között a császári és királyi 14. huszárezred Lenk Albert ezredes parancsnoksága alatt, s egy rövid hétéves megszakítást kivéve ez az ezred maradt az I. világháború végéig Nyíregyháza háziezrede. A bevonulás napján a város, mint fogadó fél megvendégelte az egész ezredet parancsnoktól lefelé a közhuszárig.³⁵ A „magyaros vendégszeretettel” történt fogadás költségei 1664 forint 41 krajcárt tettek ki.³⁶ A kétéves jótállási idő letelte után 1893-ban ismét felülvizsgálták a laktanyát. A bizottságba a kereskedelemügyi miniszter Nagy Virgil mérnököt és Schifner Károly miniszteri számtisztet jelölte ki. Az akkor megejtett végelszámolás szerint a laktanya-építkezés 883.020 forint 88 krajcárba került.³⁷

Résztvétávirattal, jegyzőkönyvi kivonaton hódolt a város I. Ferenc Józsefnek Rudolf trónörökös tragikus halála miatt, s ugyanazon közgyűlésén, 1889. február 14-én Kolozsvár felhívására a Mátyás király szoborra 100 forint támogatást szavazott meg.³⁸

1890. július 7-én és 8-án a város felosztásáról, kül- és belterületének meghatározásáról döntő bizottság ülést tartott Bencs László tanácsnok elnökletével. Elfogadták a város négy kerületre való osztását. Elhatározták azt is, hogy a központba, tehát a még Megyeházának használt Városháza felé vezető utcák négyszögletes táblákkal a mellékutcák pedig ovális házszámtáblákkal jelöltessenek meg. „... Ezen intézkedés azon okból mutatkozik czélszerűnek, mert ez által az idegen a

34. *Nyírvidek* 1891. okt. 25. 3., ill. SzSzbMÖL. V.B.192. VII. C. és IV. 12–15. dob.

35. Bene, 1991. 22–23.

36. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1891. nov. 24. K. 8848/1891.

37. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1894. jan. 23. K. 768/1894.

38. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1889. febr. 14. K. 1073/1889., ill. K. 651/1889.

város bármely utcájából minden útbaigazítás nélkül eljuthat a központba...” Az üresen álló telkeket is beszámoltatta a bizottság, sőt azt is meghatározták, ha egy telken több lakóház van, egy viselje a főszámot, a többi a főszám alszámait. Az utcák elejére és végére utcatáblákat is kellett helyezni. A bizottság az öntöttvas táblák előállítására a nyíregyházi Májerszky Barnabás, valamint a Wágner és Göbl vasöntőde cég ajánlatának megfontolását javasolta.

Az előterjesztést az 1890. július 22-i közgyűlés tárgyalta meg és hozott döntéseket. Elhatározták, hogy „... Miután a népszámlálás még ez évben kezdetét veendő és a jelenlegi házszámozás már oly rendetlen, hogy különösen a közigazgatási ügykezelés menetére bénítólag hat, és mert a javaslat sok oly üdvös intézkedést foglal magában, melyeknek megvalósítása üdvös hatásúaknak ígérkeznek, a javaslat elfogadása mellett elhatározza a képviselő, hogy...” egyrészt a várost négy kerületre osztják:

Az I. kerület a Kossuth Lajos utcától nyugatra a vasúti útig terjed, melynek központi elválasztó vonala a Gredig-féle ház és a Városháza előtt elvonuló utca és tér, továbbá a Szarvas utcának a vasúthoz vezető része.

A II. kerület a város északkeleti része a Kossuth Lajos utcától a Nagykállói utcáig.

A III. kerület a Szarvas utca és a Nagydebreceni utca közötti rész és a főtérenk ehhez tartozó déli része.

A IV. kerület a város délkeleti része, melyet északról a Nagykállói utca, keletről a vásártér, délről az alsó pázsit, nyugatról a Nagydebreceni utca határol.

Döntöttek arról is, hogy a városban, a tanyákon és minden ember által lakott telepeken a házak házszámtáblát kapnak. A sarokházakon mindegyik utca neve feltüntetendő. A házak 1-től számoztatnak, páros és páratlan oldallal. A bokortanyákon minden bokortanya 1-től külön-külön számoztatik.

Minden utca elejére és végére egy-egy utcatábla került. Az utcatábla 19 x 60 centiméteres, rajta a kerület száma és az utca neve. Minden főutat magába foglaló utca végére egy-egy útjelző táblát is állítottak a sorompók mellé. A házszámtáblák 20 x 20 centiméteresek, rajtuk házsám, a kerület száma és az utca neve. A tanyai táblákon felül a bokortanya neve, alatta a házsám látható. A házszámtáblákat a városközpontból kifelé növekvő módon kellett elhelyezni, jobbról a páratlan, balról a páros oldal táblái legyenek. A táblák elkészítésére a helybeli Wágner és Göbl öntődét bízták meg.

A bizottság és a tanács javaslatára tárgyalták a terek, az 58 utca és az 54 bokortanya elnevezését, az esetleges névváltoztatásokat is.

A város terei: „Városház tér, mely a városi palota előtt van, Bessenyei tér, a leendő megyeháza előtti, mely elnevezéssel a bizottság Szabolcs megye egyik kitűnőségének emlékét akarta megtisztelni, annál is inkább, miután nem lehetetlen, hogy a közeli jövőben ezen a téren a mostani nagyvendéglő romjai helyén egy park leendő, s abban talán Bessenyei szobra fog állani...” Széchenyi tér nevet ajánlottak a Széchenyi szálloda előtti üres területnek, a Búza teret Dessewffy, a Zöldség teret Károlyi térnek ajánlották átnevezni, a református templom előtti teret Bocskay térnek nevezte volna el a bizottság. Az evangélikus templom előtti tér Templom tér nevet, a debreceni úti laktanya előtti terület pedig Hatzel térnek nevezték el. A többi tér nevén nem változtattak volna: Széna tér, Kórház tér, Síp tér. A közgyűlés azonban néhány helyen másként döntött: megmaradt a Vármegyeház, a Búza, a Zöldség tér, a református templom előtti terület Egyház tér, az evangélikus templom

mögötti tér kapta a Templom tér nevet, a Síp teret viszont a közgyűlés változtatta Kis térré. Mind a terek, mind az utcák elnevezésénél úgy tűnik, hogy a nyakas városatyáknak nem igen volt inyére a volt földesurak, a Kállayak és egyáltalán a megyének még az ilyen formában való megjelenése sem városunkban, annak ellenére, hogy az előterjesztők is ugyanezen társaságból kerültek ki, s városuk iránti hűségüket, ragaszkodásukat senki sem vonta kétségbe.

Az utcák neveinél is hasonló a helyzet a bizottsági előterjesztést legtöbb esetben helybenhagyta a testület, de voltak ellenvetések is. A Szarvas utca maradt, a Vendég utca helyett Vármegyeház utca, Egyház, Ér, Síp, Víz utcák maradtak, a Szentmihályi utcába a Posta közt is belefoglalták, az Új, Búza, Pacsirta, Mező utcák maradtak, a Tokaji utca helyett Rákóczi utcát javasolt a bizottság, emlékezve arra, hogy amikor a dicső fejedelem Nyíregyházán járt, Rakamaz felől ezen az utcán jöhetett be, Újszöllő sor, Kótaji, Dohány, Holló, Sárkány, Kossuth, Sarkantyú, Körte utcák maradtak, a Jeruzsálem utcát a bizottság Keskeny utcára nevezte át, Epreskert, Nyírfá, Ószöllő, Morgó, Pazonyi, Selyem utcák maradtak, a Bujtos sor Liget sor lett, Nagyorosi utca helyett Orosi utca, a Sas utca maradt, a Kisorosi utca helyett Közép utca, Forgó utca maradt, a Kállói utca helyett Kállay utca, a Kisteleki utca egy része megmarad, a másik része Vásártér sor, Temető sor, Laktanya sor maradt, a Víg utca helyett Vég utca, a Kert utca déli vége a Kállói utcai nagyhídtól megmaradt Kert utcának, északi része Inczédi sor, a Serház utca helyett Honvéd utca, a Kis Serház utca kapta a Serház utca nevet, Hadház utca maradt, az Arnold utca helyett Szilfa utca, Kéz, Róka, Rózsa, Csillag utcák maradtak, a Kiskállói utca helyett Eötvös utca, a Nagydebreceni utca felső része a Beltértől a Burger Mór- féle házig Iskola utca, a többi Debreceni utca, az Angyal zug helyett Kürt utca, Kereszt, Csipke utcák maradtak, a Kisdebreceni utca helyett Virág utca, a Zöldfa utca maradt, a Liba utca helyett Akácfa utca, Gólya, Gyík, Salétrom és Katona utcák maradtak.

A közgyűlési döntés viszont megtartotta a Tokaji utca elnevezést, a Nagyállai utca helyett pedig egyszerűen csak Kállói utca nevet választották.

A bokortanyák neveit az alábbiak szerint ajánlotta a bizottság: Antalbokor, Felsőbadur, Alsóbadur, Betkó helyett Bedőbokor, Bundás, Belus helyett Belfi bokor, Babály helyett Báj, Cigány, Dankó bokrok, Debrószky helyett Debró, Frankó helyett Salamon, Fizel helyett Fűzesbokor, Furman helyett Szekeres, Franczel helyett Ferenc bokor, Gerhát bokor, Hankószki helyett Nádasbokor, Henzsely helyett Halmos bokor, Horvát bokor, Jánoszki helyett János bokor, Jakus, Kistelek, Kordován bokrok, Koska helyett Bálintbokor, Kovács, Kazár, Lóczi, Liskány helyett Róka, Lakatos, Bánszki Bánfy, Machács helyett Mohos, Markó, Mokrán helyett Sipos, Magyar, Polyák, Polom helyett Vadas bokrok, Puposhalom, Rozsrét, Racskó helyett Nádas bokor, Sváb bokor, Stevanyik helyett István bokor, Sós-kút, Sajben helyett Vajda bokor, Sulán, Szélső bokor, Sztreborni helyett Szeles bokor, Tomasószki helyett Tamás bokor, Újtelek, Vidoven helyett Benkó bokor, Varga bokor, Vrbószki helyett Werbőczy bokor, Zomborszky helyett Zombori bokor, Zelenyánszki helyett pedig Zöld bokor. „... A Királytelek és Sima pusztai elnevezéseket a bizottság meghagyni javasolja. A bokortanyák elnevezésének megváltoztatásánál a bizottságot a magyarosítás vezette...”³⁹ Ezt az előterjesztést a közgyűlés elfogadta.⁴⁰

Az 1880-as években a városi építkezések is tovább folytatódtak, olyan, régtől sürgetett beruházások elkészítésével, mely a városlakók komfortérzését is javították.

39. SzSzBMÖL. V. B. 181. K. 5266/1890.

40. SzSzBMÖL. V. B. 181. jkv. 1890. júl. 22. K. 5266., 5298., 5460/1890.

Már 1870-ben felvetődik egy melegített vízzel működő városi fürdő terve. Az 1886. évi február 16-án tartott közgyűlés a Népkerthben felépítendő gőz- és kádfürdőről döntött. A terveket Barzó Mihály nyíregyházi építész készítette, s a kivitelezést is rá és társára, Vojtovics Bertalanra bízta a közgyűlés. Az építési összeget a vállalkozók 29.500 forintban állapították meg.⁴¹

Az építkezés előrehaladtával a szeptember 14-i közgyűlésen megválasztották a fürdő háromtagú, a tanácstól függő kezelő közegét Bencs László tanácsnok, dr. Meskó Pál városi főorvos és Kerekréthy Miklós főkapitány személyében. Eldöntötték a fürdő alkalmazotti létszámát, amely felügyelőből, aki egyszersmind pénztáros, egy, a fürdőben lakó szakember fürdősből, mellette még egy fürdős és két alkalmas női cselédből, valamint a szintén a fürdőben lakással bíró gépészből fog állni. A fürdő személyzetét a tanács választotta meg. Meghatározták a fürdő használatának díjait is: egy gőzfürdő lepedővel: 60 krajcár, egy kádfürdő 50 krajcár, szegény, de nem undorító betegek a tanácstól kaptak személyre szóló 30 krajcáros kedvezményes jegyet. A nők számára két, egy káddal felszerelt szobát alakítottak ki, melyet csak kivételesen lehetett a férfiak számára kiadni. Egyszerre kiváltott 20 gőzfürdői jegy után 4, 20 kádfürdői jegy után 2 ingyenjegyet adtak, kizárólag a családtagoknak. Egy zuhanyfürdő 20 krajcárba került, egy lepedőért 10 krajcárt, egy törölközőért 5 krajcárt, egy szappanért szintén 5 krajcárt kellett fizetni. A berendezésre a közgyűlés 5000 forintot szánt.⁴² 1886. október 1-én nyitott a gőzfürdő. A gőzrészben 6 medence volt más-más hőfokkal, 19 zuhany és 27 öltöző/vetkőző szoba. Naponta 60-90 ember fordult meg az intézményben. A kádfürdőben hat 1-1, és négy 2-2 porcelán káddal felszerelt fürdőszoba állt a vendégek szolgálatában. A műszaki munkákat a Májerszky gépgyár végezte.⁴³

1887. február 11-én a gőz- és kádfürdő árszabásának megállapítására Bencs László tanácsnok és fürdőfelügyelő elnökségével tartottak értekezletet Kerekréthy Miklós, dr. Meskó Pál, Májerszky Béla, Horváth Gyula tiszti mérnök, Kovács Ferenc házipénztárnok, Orbán Károly fürdői pénztárnok, Kubassy Gusztáv képviselői tag, Bogár Lajos árvaszéki ülnök és Barzó Mihály építőmester. Elhatározták, hogy a gőzfejlesztés költségeinek csökkentésére a fürdő folyamatosan üzemel, szabadnapok nélkül délelőttönként, s délután is egy órán át. Pontosították az árszabást is az alábbiak szerint: a gőzfürdő egy személyre 60 krajcár, az éves díj a teljes fürdőre 24 forint. A gőzfürdőben személyhez és időhöz nem kötött 12 jegy ára 6 forint. Gőzfürdő kedvezményes jegye helybeli lakosoknak, nőknek csütörtökön, férfiaknak vasárnap délután 4 óráig 40 krajcár, ugyanannyi a városi tisztviselőknek, egyéb városi közegeknek, tanítóknak. A tanulók, iparostanoncok, nevelő- és iskolás leányok belépő díja 30 krajcár. A városi szegények tisztiorvosi ajánlat mellett 20 krajcárt fizetnek. A gőzfürdőt elsősorban az őszi, téli és tavaszi hónapban üzemeltette a város, de nyáron is igénybe lehetett venni, akkor egy zuhany 20 krajcárba került. A kádakért általában 40 krajcárt kértek, kivéve az egyetlen ablak nélküli sötét szobát, ahol 20 krajcárba került a kád.⁴⁴

1887. máj. 20-án Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály építészekkel kötött szerződést a város téglagyártásra. Barzó Mihály téglagyárát a Bujtoson építette föl.⁴⁵

41. SzSzbMÖL. V. B. 181. jkv. 1886. ápr. 9. K. 2033., 2165/1886.

42. SzSzbMÖL. V. B. 181. jkv. 1886. szept. 14. K. 5440/1886.

43. Oberländer, 1997. 319-345.

44. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1887. febr. 11. K. 7165/1886., 2108/1887.

45. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1887. máj. 20. K. 2952/1887.

1880-ban Király Sándor tervezte és építette az emeletes Európa Szállót és éttermet. Ebben a szállóban játszott a legszívesebben a Krúdy által a „Nyírség varázshagedűsének” nevezett Benczi Gyula nyíregyházi cigányprimás bandájával, de fellépett a Hárshoz címzett vendéglőben, a nagyvendéglőben, a Gredig és Tester cukrászdában és a Széchenyi Szállóban is, ha itthon volt és nem Európa királyi házaít járva, uralkodókat szórakoztatott játékaival. 1881-ben nyílt meg az Európa Szálló, de másfél évtized múlva bezárt, mert nem bírta a versenyt a Koronával. A ház tulajdonosa Czincz Ignác, aki 1870-ben építkezett erre a telekre, s ezt alakították át 1880-ban emeletes szállodává.

Az 1880-as években vetődött fel egy modern vágóhid létesítésének gondolata is. A város döntése alapján azt a Szentmihályi út bal oldalán építette fel Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály 29.685 forintért. Az új közvágóhid 1890. január 1-jén kezdte meg működését, s 1905-ben műjéggyárat is létesítettek területén, melynek épületét Kéry József húzta fel.⁴⁶ A közvágóhid építése miatt a területen élő cigányságot át kell telepíteni. A 18 cigánycsalád közül, akik továbbra is együtt kívántak maradni 6 házhelyet jelöltek ki a vasút melletti temető északi oldala és az Antal-féle olajütő malom melletti területen.⁴⁷

Az építkezések mellett nem feledkezett el a város gyermekei taníttatásáról sem. Az alvégi és felvégi óvodák mellé az évtized végén a város átvette a Csengery Sámuelné által felajánlott Vendég utcai házának egy részét, míg a másik részt 6000 forintért a város megvásárolta, s 1890-től ott indították el a harmadik, a központi óvodát.⁴⁸

Az elemi iskolások oktatása elsősorban az egyház, Nyíregyházán az evangélikus egyház kezében volt. Az 1869-1870-es tanévben 9 városi és 9 tanyasi iskola működött, azokban 18 rendes és 6 segédtanító oktatott 1410 evangélikus, 39 római katolikus, 23 görög katolikus, 12 református és 3 izraelita, összesen 1487 gyermeket. A 18 iskolából 17 elemi és egy polgári iskola volt Pazár István, Szénfy Gyula tanítókkal. Az iskolák száma később sem igen változott, az 1876-1877-es tanévben a tanyai iskolák száma 10-re növekedett. Az 1880-as évek elején a városi iskolák tanítói Stoffán Lajos, Mráz Károly, Zsák Endre, Ruzsa Endre, Gdovin Endre, Habzsuda Dániel, Boczkó Lajos, Hudák György, Gerhard Sámuel, Szénfy Gyula, Pazár István és Gdovin János voltak, a tanyákon pedig Mátsánszky Sámuel (Felső-Badur), Tomasovszky Károly (Alsó-Badur), Kirtyán Mihály (Antalbokor), Hrenkó András (Benkő bokor), Valent Pál (Mandabokor), Csernák János (Újtelek), Garay Márton (Nagycserkesz), Fábíán Márton (Kiscserkesz), Vietórisz András (Sulyánbokor), Mráz János (Henzsel bokor) oktatták a nebulókat.

A tanyai oktatás fejlesztésére az evangélikus egyház kérte az újtelki malomnak népiskolává, a molnárháznak pedig tanítói lakássá való átadását. A város ezt a kérést teljesítette, a szükséges építőanyagot kihordatta, s az átalakítást 1886-ban Augusztinyi György helybeli építő 290 forintért elvégezte.⁴⁹ 1888-ban az egyház a kiscserkeszi malmot és telkét kérte hasonló célzattal. A város a tanyai lakosság közművelődésének emelésére átadja a kissé megrozszant épületet, már csak azért is, mert mint minden iskolában itt is vallásfelekezetre való tekintet nélkül fogadják a tanulókat.⁵⁰

46. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. dec. 20. K. 8754/1889.

47. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. jún. 7. K. 3897/1889.

48. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. dec. 20. K. 6771/1889.

49. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1886. szept. 14. K. 5383/1886.

50. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1888. szept. 14. K. 6177/1888.

Később, az 1893-94-es tanévben kezdte meg működését az evangélikus elemi iskola 10 tanteremmel 10 rendes és egy segédtanítóval. Építési költsége 86 000 forintot tett ki. Hat tanítói lakást is épített az egyház 9500 forint költséggel. 1890-ben írtak ki az evangélikus központi elemi iskola tervpályázatát, melyre 28 pályamű érkezett be. A bírálóbizottság Alpár Ignác pályázatát fogadta el, a második legjobb pályázat Vojtovics Bertalané és Barzó Mihályé. Ők kapták meg a kivitelezői munkákat. Az eklektikus stílusban épített iskola alapkövét 1892. július 7-én tették le.

Továbbra is működtek a városban a magániskolák, 1878-ban Paltzer Vilma okleveles tanítónő hat osztályos elemi magán leányiskolát állított fel. Tanítottak Löffkovich Ignác nyíregyházi leányintézetében, amelyet a minisztérium engedélyével 1881-ben „Fröbel-féle gyermekkerttel” egészítettek ki. Abban az évben különösen „dicséretes tanítás” folyt a Löffkovich és a Pachmayer-féle intézetekben, ahová összesen 113 leány járt.

Az 1882-83-as tanévben Latinák Jánosné Benedikty Hermina okleveles tanítónő egy gyermekkerttel összekötött 6 osztályú elemi leány népiskolát szervezett. A következő tanévben viszont a minisztérium a Löffkovich Ignác által fenntartott elemi iskolát bezáratta, mert a tulajdonos-tanító a gyermekekkel szemben „szemérem elleni büntetést követett el”, a gyerekek egy része Latinák Jánosné iskolájába került. Ugyanakkor engedélyezte a miniszter, hogy Róth Matild egy 6 osztályos magán leányiskolát nyithasson.⁵¹

A Palánszky Ida felsőbb leánynevelő intézete mellett 1880-81-es tanévben megkezdte működését egy községi jellegű felső leányiskola I. osztálya Tanos Irma tanítónővel. Ez később két évfolyamosra bővült, 1884 októberétől női ipartanműhellyel is kiegészülve. 1882. december 8-án elhunyt Poroszlay Adél tanítónő, aki a két évfolyamosra bővült leányiskolát igazgatta. A későbbiekben Tanos Irma, Nyeste Teréz, Réfy Mária és Zirzen Janka tanítók nevével találkozunk az iskolában.⁵² Poroszlay Adél után Bölcssházy Vilma volt a polgári leányiskola igazgatója. A polgári leányiskola tette feleslegessé a korábbi leánynevelő intézeteket.

Az 1883. december 28-i közgyűlésen Krasznay Gábor polgármester, mint az iparbizottmány elnöke bejelentette, hogy november 4-én az első fokú ipariskola ünnepélyesen megnyitott. Az iparos tanoncok műveltségének fejlesztésére szolgáló intézménybe addig 254 gyermeket írtak be, az előkészítőbe 87-tet, az I. osztályba 110-et, míg a második osztályba 57 tanulót. Az iskola igazgató-tanítója Pazár István, Orsovsky Gyula, Ruhman Endre tanítók és Habzsuda Dániel rajztanító az I. és II. osztályokban, az előkészítőben pedig Szabó Endre és Varga Antal tanítanak. A tanítás a napi munka után szerdán és szombaton este 6-tól 8-ig, vasárnap 10-től 12 óráig tart. 1884. január 1-től az I. osztály mellett beindított párhuzamos osztályban kedden és pénteken 6-tól 8-ig tartották az órákat. Az ipariskolának akkor még nem volt önálló épülete, így a tanítás az előkészítő és az I. osztálynak a római katolikus iskola két termében, a II. osztálynak pedig az evangélikus iskola (Ruhman-féle iskola) egyik termében folyt. A város évi 500 forintot adott az iskola részére, az államsegély 350 forintot tett ki, az ipartársulatok 190 forinttal járultak hozzá, az 1250 forintos fenntartáshoz még hiányzó 210 forintot pedig a társulatokon kívüli mesteremberek fizették meg tanoncként 1 forint 50 krajcárjával.⁵³

51. Hebeny, 1985. 129–157.

52. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1882. dec. 15. K. 10804/1882.

53. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1883. dec. 28. K. 11537/1883.

A nyíregyházi ipartestület 1885-ben alakult. Elnöke Stoller Ferenc mézeskalácsos, alelnök Pivnyik András kocsigyáros és Kovács György kőműves, titkár Komjáthy József.

A tanoncok továbbképzését az 1883-ban alakult 220 tagú Nyíregyházi Iparos Ifjak Önképző Egylete segítette, elnökük dr. Ferlicska Kálmán országgyűlési képviselő volt, az alelnök Kozma György, titkár Kiss Andor. Volt könyvtáruk, olvasótermük, ahol időnként felolvasásokat tartottak.

Előrelépés történt a város egyetlen középiskolájában is, megtörténtek az első lépések, hogy az addig hatosztályos iskola nyolcosztályossá, tehát érettségi vizsga letételére és bizonyítvány adására jogosult legyen. A professzori iskolát 1851-ben a felsőbb hatalom bezáratta, s csak 1861-ben nyitotta meg kapuit újra az algimnázium, mely 1872-ben hatosztályos gimnáziummá bővült. 1859–1872 között evangélikus szeminárium, illetve tanítóképezde is működött Nyíregyházán. Az algimnázium első osztályának beindításakor választotta az evangélikus egyház tanáru Palánszky Sámuel. 1862-ben a II., az 1863–1864-es iskolai évben a III–IV. osztállyal teljessé vált az algimnázium, s bekerült a tiszai evangélikus egyházkerület középiskolái körébe. 1872-ben megnyílt az V., 1875-ben pedig a VI. osztály.⁵⁴

A gimnázium bővítéséhez szükséges építkezésekre az 1884. évi május 20-iki közgyűlés 740 ezer téglát, s a város által tett 147 000 forintos, kizárólag az oktatás fejlesztésére tett alapítvány után járó 1 százalék kamatból 35 000 forint összeget szavazott meg.⁵⁵ Két év múlva a belügyminisztérium is jóváhagyta a fejlesztést, s az evangélikus egyház és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1886. március 30-án kötötte meg a szerződést a fejlesztésről és az államsegélyről. Az 1886-1887-es tanévben megnyílt a VII. osztály, az 1887–1888-as tanévre, a VIII. osztály – az első érettségiző évfolyam – megnyitására pedig, a Kállói utcai telken, az iskolának használt lakóház lebontása után felépült az akkori fogalmak szerint nagy, emeletes iskolaépület, mely bútorzatával együtt 72 237 forintba került. Az alapkövet 1886. szeptember 1-jén tették le és 1888. január 6-án adták át az új épületet rendeltetésének. A neoreneszánsz stílusú épület tervezője Bobula János (1844–1903) volt, a kiviteli munkákat Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály végezték. Az építkezéssel az iskola hozzájutott mindazon helyiségekhez, amelyek az eredményes oktató munka végzéséhez szükségesek voltak: 8 osztályteremhez, igazgatói, tanári szobához, tornacsarnokhoz, rajzteremhez, szertárakhoz. Az államsegéllyel a minisztérium azonban azt is kikötötte, hogy a tanári kar 4 rendes tanárának és rajztanárának kinevezése a minisztériumot illeti. Az iskola tanulói létszáma folyamatosan emelkedett, az 1897–1898-as tanévben 417 tanuló iratkozott be, ez 177-tel volt több a 10 évvel korábbi létszámnál. Az 1861-es alapítólevél értelmében a főgimnáziumot a tanács igazgatta. A tanári kar a melléktanárokon kívül 14 tagból állt. Közülük ötöt és a rajztanárt a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki, a többi az egyház választotta. 1900-ban már 451 főre rúgott a diákság száma. A mostohább anyagi körülmények között élő vidékiek számára szervezték meg a konviktust. A létszámnövekedés miatt az iskola kormányzótanácsa és az 1885 és 1904 közötti igazgató, Martinyi József elhatározta a bővítést. A minisztériumtól kieszközölt 120.000 koronás építési kölcsönből már az új igazgató, Leffler Sámuel (1851–1915) irányításával indult az építkezés, s az 1907–1907-es iskolai évre készen lett a

54. Martinyi, 1900. 187–200.

55. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1884. máj. 20. K. 4741., 4742/1884.

gimnázium nagy épülete.⁵⁶ Az új szárny terveit, az eredeti stílust megtartva, Alpár Ignác (1855–1927) készítette, az építkezést Király Sándor és fia végezték.

Adakozott a képviselőlet máshová is. 1882 októberében a szabadságharc egyik nagy alakja, Vetter Antal altábornagy síremlékére 25 forintot, decemberben Arany János szobrára 50 forintot küldtek, s részvétlíviratban kondoleálnak az özvegynek. 1885 nyarán a város alapító tagként 100 forint összeggel belépett az Erdélyi Köz-művelődési Egyletbe, 1887-ben a nagy tűzvészben elpusztult eperjesi evangélikus kollégium és templom, valamint a nagykarolyi tűzkárosultak segélyezésére hirdettek gyűjtést s a befolyt 100, illetve 50 forintot Eperjes részére 300, Nagykarolynak pedig 100 forintra egészítette ki a képviselőtestület. 57

Az évtized közepén Kiskunfélegyháza felhívása kapcsán került a közgyűlés elé Kossuth Lajos díszpolgársága. Kiskunfélegyháza, miután díszpolgárává választotta a volt kormányzó-elnököt, felhívta az ország minden rendezett tanácsú városát erre a lépésre. A közgyűlés az alábbiak szerint foglalt állást, „Tekintve miszerint Nyíregyháza városa Kossuth Lajos dicső hazánkfiát már az 1860-as években díszpolgárává megválasztotta Kiskunfélegyháza testvérvárosnak hazafias felhívása tudomásul vétetik. Együttal megbízatik a polgármester hogy az irattárban nézessen utána miszerint nagy hazánkfia díszpolgárrá választása mikor történt, s vele ezen megválasztás volt-e közölve...”⁵⁸ Két év múlva, az 1888. május 18-i közgyűlésen Mikecz József képviselőtestületi tag interpellálta meg a polgármestert Kossuth Lajos díszpolgárságának ügyével. Krasznay Gábor polgármester a kérdésre úgy válaszolt, hogy utánanézetett, de a város levéltárában nincs nyoma ama bizonyos 1860-as évekbeli értesítésnek, ezért a képviselőtestület elhatározta, hogy „... hazánk nagy fiának újabbani díszpolgárrá lett megválasztása közöltessék, s részére egy polgári díszes oklevél a város tanácsa által elkészíttessék és elküldessék...”

1889 márciusában, a forradalom és szabadságharc évfordulója tiszteletére rendezett banketten a jelenlévő 120 nyíregyházi polgár elhatározta, hogy 1000 forintos alapítvány tesznek, s azt nagy hazánkfiáról, Kossuth Lajosról nevezik el, s annak kamatát mindig az evangélikus gimnázium magyar történelemben legkiválóbb nyolcadik osztályos növendéke kapja. 1890. augusztus 26-án erről tájékoztatták Kossuthot is, aki 1890. szeptember 30-án adta beleegyező válaszát Bencs László tanácsnoknak. Az alapító levélben foglaltak szerint 1891. március 15-én hirdették ki az első alapítványi díjas diák, Adamovics András nevét.⁵⁹

Az alapítványozás bevett szokás volt a dualista korban Magyarországon. Lényege, hogy az alapítvány olyan jótékony célú adomány, amelynek kamatai a törzstőke érintetlenül hagyásával a megjelölt célra fordíthatók. Az alapító a felajánlott összeget egy általa kiválasztott független kezelő szerv gondjaira bizza, egyidejűleg megszabja a működés feltételeit. A modern, új típusú alapítványozás a kiegyezés után erősödött meg és terjedt el, az adományozottak köre jelentősen kibővült, a pályázatok, a sajtó, a közigazgatás révén nyilvánosak és ellenőrizhetőek voltak. A jótékony célra szánt vagyon könnyen kezelhető és biztos kamatot adó pénzbetétben jelent meg. A kamatok a pályázókat egyrészt sikerre ösztönözték, a szociális alapítványok a rászorulókat segítették, a harmadik csoport pedig az első kettő ötvözete volt. Nyíregyházán a dualizmus utolsó éveiben már több mint 100 ala-

56. Korányi, 1931. 168–194.

57. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1887. máj. 20. K. 3820/1887.

58. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1886. dec. 7. K. 6900/1886.

59. Galambos, 1994. 422–430.

pítvány működött. A kimondottan karitatív eszmeiségű alapítványok száma ennél jóval kevesebb, de a világháború kezdetén az is több mint egy tucat.

Nikelszky Mátyásné 1000 forintos alapítványa elaggott, önhibáján kívül elszegényedett, inséget szenvedő városi polgárok, elsősorban iparosok segélyezésére hozta létre. A kamatokban két polgár részesült egyenlő arányban (a legkisebb összeg 25 forint volt) vallásfelekezetre való tekintet nélkül. Az összegre pályázni kellett, a férj halála napján, március 21-én adták át. Nikelszky Mátyás a példája egyszerű sorból saját erejéből a legtekintélyesebb polgárok közé emelkedett iparosnak.

Nyíregyháza közgyűlése 1892. február 26-án hozta létre a dr. Meskó Pál segélyalapot. Ezzel is az önhibájukon kívül elszegényedett, elaggott férfiak és nők megsegítése volt a cél. A város osztotta el a kamatot, s azt Pál napján adták át. Itt a legkisebb összeg 5 forint volt.

A Klár Dezső segélyalap célját a család határozta meg. A Simapusztán, a Klár család által bérelt birtokon lakó szegény zsellérek, cselédek, napszámosok Hosszúhát tanyai községi népiskolába járó gyermekei kaptak tankönyv és írószersegélyt. Klár Dezső halálának évfordulóján, december 28-án adták át a segélyeket.

Az I. világháború idején már 16 szociális alapítvány működött Nyíregyházán.⁶⁰

Országos érdeklődés homlokterébe került a város az 1880-as évek közepén a tiszaezlári pör idején. A vérváddal vádolt zsidók elleni nagy, politikai felhangokat is megütött per tárgyalásait a Városházán, akkor a Törvényszéknek helyet adó épületben tartották meg. A lapok rendre beszámoltak a per minden mozzanatáról, a Nyírvidék Tisza-Eszlár címmel külön kiadást jelentetett meg. Ebben az időben innen tudósította Mikszáth Kálmán is lapját, az Esti Hírlapot. 1883. június-júliusban másfél hónapig tartózkodott itt. Nagy vonalakban ezeket írta akkor: A tárgyalóteremben folyó olcsó színjátéknak Istóczy Győző és Ónody Géza írták a forgatókönyvét, Bary József volt a dramaturgja, Recsky András és Péczeley Kálmán csendbiztosok voltak a segédrendezői és a „leckéző Scharf Móric” volt a koronatanúja. Meg is vádolták ezért antiszemitizmussal, mások meg zsidóbérencséggel Mikszáthot. Pedig csak az igazat írta le. Mikszáth 1883. június 17-től augusztus 4-ig való ittléte alatt egy kötetre való tárcát, cikket és távirati tudósítást küldött lapjának, mintegy 120 írást.⁶¹

A tiszaezlári per idején antiszemita sajtó is létezett Nyíregyházán, tüntetések is rendeztek a helyi zsidók ellen, de a város mégis meglehetősen nyugodt méltósággal viselte a felhajtást, úgyannyira, hogy Graefl József főispán 1883. augusztus 3-án így írt a megye községeihez és a városhoz intézett körlevelében: „... Hálát adok Istennek, hogy Nyíregyháza városa, T. Eszlár községe, s valamint az egész megye népessége a magasra emelkedett ingerültség, sokoldalú incselkedés és kísérletek közepette, a rend zászlójához ingadozás nélkül hű maradt, és a magyar faj jó hírnevét, mely szerint belátása, a törvények és törvényes felsőség iránti tiszteletre s engedelmisségénél fogva, válságos helyzetben és áradozó kedélyállapotában is rendszeresen és kényszereszközök nélkül kormányozható nemcsak eddigi tisztaságában megőrizte, de még nem csekély erkölcsi előnyére növelte is...”⁶²

Az 1880-as évek végén jelentkező agrárszocialista mozgalmak nem éreztették még hatásukat a városban, az 1890. május 2-án tartott közgyűlésen „Az országos munkás mozgalomra vonatkozólag helyettes polgármester bejelenti, miszerint

60. Galambos, 1993. 123–139.

61. Katona, 1997. 301–309.

62. Margócsy, 1993. 385–402.

a városunkban lakó munkások annyira nyugodtan viselik magukat, hogy sem rendőri, sem katonai előintézkedések nem váltak szükségessé. Ezen jelentést a képviselő örvendetes tudomásul vette.”

Az évtized fordulóján két haláleset is megrázta a város lakosságát, 1890. augusztus 21-én elhunyt Vidliczkay József országgyűlési képviselő, szeptember végén pedig Krasznay Gábor polgármester.

1890. november 20-án a képviselőtestület polgármesterré Bencs László első tanácsnokot választotta meg.

Irodalomjegyzék

- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárak. Jóna András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Bene, 1999/a.: Bene János: 115 éves a nyíregyházi tűzoltóság. Nyíregyháza, 1999.
- Bogár, 1914.: Bogár Lajos: A Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület története 1884–1914. Nyíregyháza, 1914.
- Fazekas, 1989.: Fazekas Árpád: Szabolcs vármegye patikái a XIX. század végén. In.: Helytörténeti tanulmányok VII. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 7. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1989.
- Galambos, 1993.: Galambos Sándor: Nyíregyházi szociális alapítványok a kiegyezés korában. In.: Helytörténeti tanulmányok IX. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 9. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993.
- Galambos, 1994.: Galambos Sándor: A Kossuth Lajos-emlékalapítvány. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*. Főszerkesztő: Mező András 1994/3. Nyíregyháza, 1994.
- Hebeny, 1985.: Hebeny Zoltán: Adalékok a Szabolcs megyei elemi iskoláztatás történetéhez (1868–1914). In.: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás V–VI. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár megyei levéltár kiadványai I. Évkönyvek. Nyíregyháza, 1985.
- Katona, 1997.: Katona Béla: Mikszáth Kálmán Nyíregyházán. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*. Főszerkesztő: Mező András 1997/3. Nyíregyháza, 1997.
- Korányi, 1931.: Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In.: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Magyar városok monográfiája VIII. Szerk.: Hunek Emil. Budapest, 1931.
- Lukács, 1886.: Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886.
- Margócsy, 1986.: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.
- Margócsy, 1987.: Margócsy József: A régi Nyíregyháza öreg patikái. *Szabolcs-szatmári Szemle* 1987/3. Felelős szerkesztő: Mező András Nyíregyháza, 1987.
- Margócsy, 1995.: Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1995.
- Marssó, 1986.: Legidősebb Marssó József: Kik csaltak a Csaló közben? *Szabolcs-szatmári Szemle* 1986/3. Felelős szerkesztő: Mező András. Nyíregyháza, 1986.
- Martinyi, 1900.: Martinyi József: Szabolcs vármegye közoktatásügye. In.: Szabolcs vármegye monográfiája. Szerk.: Borovszky Samu. Apolló Irodalmi Társaság, Budapest, é.n. (1900)
- Oberländer, 1987.: M. Oberländer Erzsébet: Svájci cukrászok Nyíregyházán. *Szabolcs-szatmári Szemle* 1987/3. Felelős szerkesztő: Mező András Nyíregyháza, 1987.
- Oberländer, 1997.: M. Oberländer Erzsébet: Három nyíregyházi polgármester (Adalékok a nyíregyházi Bencs-család egyik ágának történetéhez). In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 12. Szerkesztő: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997.